

Однак вирішення цих проблем сприятиме формуванню важливого туристичного осередку не лише у Вінницькій області, а й в Україні, бо Могилів-Подільське Придністер'я має значний туристичний потенціал і всі передумови для його ефективного використання.

Список використаних джерел

1. Куценко В. Стратегія формування високотехнологічного туристського комплексу України /В. Куценко // Краєзнавство. Географія. Туризм. № 12(593), березень, 2009. – С. 6-7.
2. Полесья В. М. Стан розвитку туристичної галузі Вінниччини Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» №5,2018 р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economy. nauka.com.ua/pdf/5_2018/155.pdf
3. П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція / Мат-ли конференції, 16 – 17 жовтня 2015 р., м. Могилів-Подільський – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 28-32.
4. Талалай В.В. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні / В.В. Талалай. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та науковий потенціал світу». – Вінниця: Видавництво-друкарня «Діло». – 2015. – С.18-20.
5. Туризм на Вінниччині. Мій край Вінничина. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://webdesign.vntu.edu.ua/zrobлено/Stud%20graph%20realiz/19/1/4.html>

УДК 504.6(477.44)

Крущук Юлія Михайлівна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Мудрак Г.В.** – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРОСТОРОВА СТРУКТУРА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ

Анотація. *Стаття виконана на основі науково-методичних принципів та підходів формування структури екологічної мережі на локальному та регіональному рівнях організації території. Визначено, що основою формування каркасу локальної екомережі Шаргородського адміністративного району в межах Вінницької області є природно-заповідний фонд. В результаті досліджень встановлено, що природно-заповідний фонд Шаргородського району є неоптимальний і неможливо ефективно зберігати біотичне та ландшафтне різноманіття. Для оптимізації природно-заповідного фонду Шаргородського району необхідно оптимізувати його функціонально-просторову структуру.*

Ключові слова: *біотичне різноманіття, природно-заповідний фонд, заповідні об'єкти і території, функціонально-просторова структура, категорії заповідності, регіональна екомережа.*

Summary. *The article is based on scientific and methodological principles and approaches of formation of ecological network structure at local and regional levels of territory organization. It is determined that the basis for the formation of the framework of the local eco-network of the Shargorod administrative area within the Vinnytsia region is the nature reserve fund. As a result of the research, it is established that the nature reserve fund of the Shargorod district is suboptimal and cannot effectively conserve biotic and landscape diversity. To optimize the nature reserve fund of the Shargorod district, it is necessary to optimize its functional and spatial structure.*

Key words: *biodiversity, nature reserve, protected sites and territories, functional and spatial structure, conservation categories, regional eco-network.*

Постановка проблеми. Одним із стратегічних підходів до збереження біорізноманіття у Шаргородському районі є формування локальної екомережі, яка має забезпечити територіальну єдність системи природних і напівприродних територій, збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу, їх популяцій та середовищ існування, а також зберегти та підтримувати природні шляхи, їх міграції й поширення.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) є основною формою територіального збереження природної спадщини і охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення та використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Природно-заповідні об'єкти і території (ПЗОіТ) виконують роль банку генофонду рослинного і тваринного світу, адже вони створюються, насамперед, на ділянках, що вирізняються багатством флори і фауни, їх різноманіття. Вони є полігоном для здійснення наукового моніторингу довкілля. Рекреаційна діяльність, створення сприятливих екологічних умов для людини також нерозривно пов'язані з розвитком ПЗОіТ кожного регіону. Зараз доведено, що вартість екологічних і рекреаційних функцій природних ресурсів, а також темпи росту значимості цих функцій значно вищі, ніж сировинних. Тому роль ПЗФ в житті суспільства надзвичайно важлива і багатогранна [4].

Вирішення проблеми збереження біотичного і ландшафтного різноманіття на біосферному рівні бере початок із регіональних природно-заповідних мереж, які є своєрідним «каркасом» екорівноваги природних систем. ПЗОіТ виконують роль банку генофонду рослинного і тваринного світу, адже вони створюються, насамперед, на ділянках, що вирізняються багатством флори та фауни і їх різноманіття [8-11].

Матеріали й методи досліджень. На основі картографічних матеріалів, архівних, краєзнавчих, фондових й літературних джерел, каталогів, практичного (натурного обстеження), польових щоденників, методичних рекомендацій проведено оптимізацію функціонально-просторової структури природно-заповідного фонду в межах формування локальної екомережі Шаргородського району Вінницької області.

Методи досліджень – аналітичні, описові, порівняльні, експедиційні, статистичні, польові, картографічні, ландшафтно-екологічні, екологічного моніторингу.

Предмет дослідження: об'єкти і території природно-заповідного фонду (ПЗФ) Шаргородського району Вінницької області в структурі локальної та регіональної екомережі.

Результати досліджень. Оптимізація природно-заповідного фонду в контексті реалізації регіональної екологічної мережі, розробка наукових основ раціонального природокористування, збереження біотичного різноманіття й унікальних і репрезентативних ландшафтів має стати одним із пріоритетних напрямів стратегії сталого розвитку на Східному Поділлі.

На території Шаргородського району кількість об'єктів і територій ПЗФ – 10 одиниць, фактична площа ПЗФ становить 190,72 га, що складає 0,17% від загальної площі району. У Шаргородському районі знаходяться 10 заповідних об'єктів: 1 ботанічний заказник місцевого значення; 3 ботанічні пам'ятки природи місцевого значення; 2 гідрологічні пам'ятки місцевого значення; 3 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення; 1 заповідне урочище (табл. 1) [1-9].

Таблиця 1 – **Функціонально-просторова структура природно-заповідного фонду Шаргородського району**

Категорія заповідності	Назва об'єкту чи території	Площа, га	Частка в структурі ПЗФ, %	Стан та об'єкти збереження біорізноманіття
БЗМЗ	«Копистирин»	146,4	76,8	Нормальний, природні водно-болотні угіддя
БПМЗ	«Гікорі білий»	0,09	0,05	Задовільний, дерево-екзот
БПМЗ	«Віковий дуб»	0,01	0,005	Задовільний, віковий дуб
БПМЗ	«Алея сосни веймутової»	0,1	0,05	Критичний, група дерев-екзотів
ГПМЗ	Джерело «Південне вікно»	0,01	0,005	Нормальний, дебітне джерело
ГПМЗ	Джерело «Федірчик»	0,01	0,005	Нормальний, дебітне джерело
ППСПМЗ	«Рахнянський парк»	17,9	9,4	Задовільний, ландшафтний парк
ППСПМЗ	«Деребчинський парк»	14,7	7,7	Задовільний, ландшафтний парк
ППСПМЗ	«Федорівський парк»	4,3	2,3	Задовільний, ландшафтний парк
ЗУ	«Михайлівське»	7,2	3,8	Нормальний, антропогенний ліс
Всього /		190,72	0,17	

Аналіз структури природно-заповідного фонду Шаргородського району згідно даних таблиці показує, що його кількість є досить мізерною. Числові показники природно-заповідного фонду і дана ситуація відповідає критичному рівню заповідності території району.

Категоріальна структура природно-заповідного фонду Шаргородського району є неоптимальною і також не забезпечує ефективне збереження біотичного та ландшафтного різноманіття краю. В структурі представлено лише 5 категорій заповідності і це, що показує, що категоріальна структура природно-заповідного фонду не повністю охоплює рівні біорізноманіття в районі. Всі категорії заповідності перебувають лише на місцевому значенні.

Найбільшою природно-заповідною територією на території району є ботанічний заказник місцевого значення «Копистирин» загальною площею 146,4 га, що складає 76,8% від загальної площі ПЗФ Шаргородського району. Загальна площа ботанічних пам'яток природи місцевого значення складає 1,11 га або 1,1% від загальної площі ПЗФ. Загальна площа гідрологічних пам'яток природи місцевого значення складає 0,02 га або 0,01% від загальної площі ПЗФ.

Загальна площа парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення складає 36,9 га або 19,4% від загальної площі ПЗФ. Єдине заповідне урочище «Михайлівське» має загальну площу 7,2 га або 3,8% від загальної площі ПЗФ.

Територіально переважна більшість заповідних об'єктів і території розміщені в межах території Дерибчинської сільської ради (4 одиниці). В межах території Копистириної сільської ради сконцентрований 1 заповідна територія. В межах Гибалівської, Федорівської та Рахнянсько-Лісової сільських рад сконцентровано 3 заповідні об'єкти і території по одній в кожній сільраді. В межах Конатківської сільської ради зосереджено 2 заповідні об'єкти. Дана ситуація також доводить, що існуюча мережа ПЗОіТ не охоплює більшість територій адміністративного району.

За об'єктами збереження біотичного та ландшафтного біорізноманіття досліджуваної території, то видно, що в районі переважно охороняються водно-болотні угіддя, ландшафтні парки та штучно створені лісові культури з аборигенних та інтродукованих деревних порід, а також в малій кількості охороняються дебітні джерела.

Натурні обстеження показують, що окремі заповідні об'єкти і території природно-заповідного фонду Шаргородського району мають незадовільний стан і в цю категорію входять Дерібчинський, Рахнянський та Федорівський парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. В межах даних заповідних територій відбулося масове всихання корінних дерев та дерев-екзотів. Цей процес пояснюється наявністю на території парків великої кількості вікових дерев, які досягли віку стиглості і на даний час уже є не стійкими до негативних чинників навколишнього середовища. Також дана ситуація підсилюється сучасними контрастними кліматичними змінами та несвоєчасними або відсутністю господарських доглядів за парками.

Ботанічні пам'ятки природи також перебувають в незадовільному стані, ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Алея сосни веймутової» перебуває в критичному стані, переважна більшість дерев сосни всохла. Тому в даний момент існує проблема списання даного заповідного об'єкту і заміна його на інший.

Заповідне урочище «Михайлівське» представлене штучними лісовими культурами дуба звичайного віком понад 75 років і має нормальний стан. Проте в штучних лісових культурах в даному віці з часом будуть процеси всихання та деградації насадження, оскільки такі насадження вимагають господарського втручання людини.

Єдина заповідна територія ботанічний заказник місцевого значення «Копистирин» є в більшій мірі природною територією і має добрий стан. Лише вона в сучасних умовах формування схеми локальної екомережі в структурі регіональної екомережі є важливим об'єктом збереження біотичного і ландшафтного біорізноманіття.

Отже, функціонально-просторова структура природно-заповідного фонду Шаргородського району на даний момент є не оптимальною, тому не виконує функції збереження біотичного і ландшафтного різноманіття. На сьогодні є

актуальне питання обстеження наявних ділянок відтворювання мисливських тварин та ділянки з наявними мурашниками, існуючі заболочені ділянки лісового фонду та ділянки з виходом на поверхню кам'яних порід в межах лісогосподарських підприємств, які розташовані на території району. Також необхідно звернути увагу на водно-болотні угіддя та степові ділянки, які в даний час не перебувають в структурі природно-заповідного фонду району.

Висновок. Існуюча мережа ПЗФ не забезпечує достатньою мірою збереження ландшафтно-біотичного різноманіття Шаргородського району. Для цього є необхідним розширення ПЗФ за рахунок існуючих об'єктів і територій, підвищення їх статусу і створення нових на основі цінних для заповідання ділянок. Звідси, необхідністю часу є визначення сучасного екологічного стану ландшафтів і окремих природних компонентів на території Шаргородського району, а також в межах існуючих заповідних об'єктів і територій району. Проведення подальших наукових досліджень дасть можливість не тільки виявити перспективні для резервування території, але й допоможе встановити доцільність перебування в складі ПЗФ природоохоронних територій різних рівнів.

Список використаних джерел

1. Єлісавенко Ю.А. Особливо цінні для збереження ліси в структурі регіональної екомережі Вінниччини / Ю.А. Єлісавенко // Матеріали науково-практичної конференції "Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття" (20-21 вересня 2012 року). – Кременець: ТОВ "ПАПРУС-К", 2012. – С. 478-483.
2. Єлісавенко Ю.А. Екологічний стан природно-заповідних об'єктів лісового фонду Вінницької області / Ю.А. Єлісавенко, О.В. Мудрак // Актуальні питання розвитку біології та екології. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3-7 жовтня 2016 р., м. Вінниця, Україна). м. Вінниця, ТВОРИ. – 2016. – С. 53-56.
3. Єлісавенко Ю.А. Формування каркасу регіональної екомережі Східного Поділля на підставі перспективних заповідних об'єктів і територій в структурі лісового фонду / Ю.А. Єлісавенко // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2018. – Т. 28.№7. – С. 74-77.
4. Єлісавенко Ю.А. Інвентаризація об'єктів садово-паркового мистецтва Східного Поділля / Ю.А. Єлісавенко, Л.В. Сماشнюк // Науково-практична конференція «Проблеми розвитку лісової таксації, лісовпорядкування та інвентаризації лісів», 8 грудня 2018 р. – Київ: НУБіПУ, 2018. – С. 55-56.
5. Єлісавенко Ю.А. Оптимизация функционально-пространственной структуры природно-заповедного фонда для проектирования региональной экологической сети Винницкой области / Ю.А. Єлісавенко // Știința agricolă. – № 2. Chișinău, 2013 – С. 39-43.
6. Єлісавенко Ю.А. Перспективные лесные заповедные объекты и территории Восточного Подолья в структуре региональной экологической сети / / Ю.А. Єлісавенко // Știința Agricolă. – Chișinău, 2018, №. 2. – С. 82-86.
7. Заповідні об'єкти Вінниччини. – Вінниця: Велес, 2005. – 104 с.
8. Мудрак О.В. Еталони природи Вінниччини / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук та ін. [Монографія] // За ред. О. Мудрака. – Вінниця: ТОВ "Консоль", 2015. – 540 с
9. Мудрак О.В. Стратегія збалансованого розвитку Вінницької області: екологічна складова: Навчально-метод. посіб. / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак. – Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2013. – 84 с.
10. Розбудова екомережі України / за ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – К., 1999. – 127 с.
11. Сучасний стан і майбутні перспективи природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://metodportal.net/node/76419>.